
למה לי פוליטיקה עכשיו: פוליטיקה בשדה הכדורגל

הישראלי

אמיר בן-פורת

אוניברסיטת בן גוריון בנגב (אמריטוס)

תקציר

כמעט החל מיום הולדתו כמשחק מודרני באנגליה במחצית המאה ה-19, הפך הכדורגל למשחק פופולרי בקרב שכבות החברה הנמוכות. פופולריות זו הלכה והתרחבה עד כדי כך, שכפי הנראה הכדורגל הוא כיום המשחק הפופולרי בעולם כולו. זמן קצר לאחר שהתקבל והתפשט ברחבי אנגליה ומשם לעולם כולו, דבקה בו הפוליטיקה. מאז, בשדה המשחק מעורבים בעוצמות שונות כדורגל ופוליטיקה. הטענה המובילה במאמר זה היא שלמעשה לא ניתן להפריד לחלוטין בין כדורגל לפוליטיקה. המשמעויות החוץ-משחקיות של הכדורגל מפתות את הפוליטיקה, קרי, פוליטיקאים, להתערב – לעיתים לקחת לידיהם את ניהול המשחק הזה, בעיקר כאשר מדובר בבחירת הלאומית. בעצם, גם המוסדות המקומיים והבין-לאומיים של הכדורגל טבולים בפוליטיקה, ונדמה כי השניים אף שלא נדברו, הולכים יחדיו. הסיפור של היחסים הפוליטיים בין הפוליטיקה לכדורגל בישראל הוא 'מקרה מבחן'. בהיסטוריה של יחסים אלה ניתן להבחין בשתי תקופות: האחת, בעשורים הראשונים למדינה, כאשר הפוליטיקה הייתה דומיננטית במבנה וממש שלטה במשחק הזה. התקופה השנייה, כאשר החברה הישראלית הפכה לקפיטליסטית, הכדורגל התמסחר ומעמדה של הפוליטיקה בכדורגל נחלש. אלא שהיא אינה מרפה: היא נוכחת גם היום באצטדיוני הכדורגל בישראל. כפי הנראה הכדורגל אינו יכול להתגרש ממנה לחלוטין.

תאריכים: כדורגל, פוליטיקה, אוהדים, ישראל.

"להפריד כדורגל מפוליטיקה זה כמו להוציא את הגשם מהאקלים הבריטי"
(Kuhn, 2011, p. 52)

בטרם שריקת הפתיחה

האמירה השבה וחוזרת מדי פעם באמצעי התקשורת השונים בצבע ובטון זה או אחר כי: 'צריך להפריד בין כדורגל לפוליטיקה', היא אחת מן הקלישאות המלוות את הדיון על הווייתו ועל משמעותו של משחק הכדורגל כאילו מדובר באירוע המתרחש בבועה (הויזנגה, 1984). לאמירה הזו יש זיקה אמיצה לעובדה שמשחק

הכדורגל היה למשחק הכי פופולרי בעולם: במשך סוף שבוע בעונת המשחקים מאות אלפי שחקנים עולים על הדשא, כאשר מיליונים רבים של אוהדים ממלאים את יצועי האצטדיונים ומיליונים רבים צופים בו בעד מסך הטלוויזיה. מיליארדים של צפיות נרשמות ב'חודש הקדוש' של המונדיאל הנערך אחת לארבע שנים. מיליונים רבים של צפיות נרשמות במשחקי הקונפרנסים – ששת האזורים הגיאוגרפיים שנקבעו ונתחמו על ידי 'ההתאחדות העולמית של הכדורגל' (פיפ"א) – הנערכים מדי עונה בעונה. העוצמה רבת הפנים הטמונה בכדורגל היא שמאלצת את הדיון ביחס להקשר הפוליטי. כמעט החל מיום היותו של הכדורגל למשחק של ההמונים דבקה בו הפוליטיקה ולא הרפתה. בהיסטוריה של הכדורגל נמצאת הפוליטיקה כמעט בכל מקום. נדמה כי מסיבות מסוימות שיתוארו בהמשך, פוליטיקה וכדורגל 'הולכים יחדיו' גם אם 'לא נועדו'.

הטענה שמאמר זה מבקש להציג היא כי למעשה אי אפשר לנתק לחלוטין את הפוליטיקה ממשחק הכדורגל. בנסיבות מסוימות, למשל, כאשר הפוליטיקה דומיננטית במבנה החברתי המסוים, היא משתלטת במישרין או בעקיפין על המשחק הזה. בנסיבות אחרות, כאשר אין לפוליטיקה מעמד דומיננטי במבנה החברתי, היא עדיין עשויה להקרין על המשחק. כך או אחרת, כפי הנראה, במקום שבו יש כדורגל יש גם פוליטיקה.

לזה יש להוסיף הנחה מקדימה: היחסים בין פוליטיקה לבין כדורגל הם א-סימטריים. אומנם פיפ"א (ההתאחדות הבין-לאומית לכדורגל) קובעת בבלעדיות את כללי המשחק, אך הפוליטיקה היא שקובעת את האוטונומיה היחסית של הכדורגל. לשון אחר, בדרך כלל הפוליטיקה אינה באה לעולם באצטדיון הכדורגל אלא מיובאת אליו. גם עוצמתה המוקרנת על הכדורגל אינה תלויה בו אלא במעמדה במדינה המסוימת.

הכדורגל הישראלי, זה שנוסד לאחר הקמת המדינה, משמש בהקשר לטענה שלעיל, מקרה מבחן: סקירה היסטוריה שלו מאז ועד היום מסייעת לאשש את הטענה שלעיל. הכדורגל הישראלי היה פוליטי מאוד בראשית ימי המדינה. בעשורים האחרונים, בעקבות השינויים במבנה החברתי בישראל הוא התנתק מפרטורניו הפוליטיים והתמסחר, אך הזיקה בין הפוליטיקה לכדורגל הישראלי עדיין שרירה וקיימת הן ברמת המועדונים והן ברמת מוסדות הניהול הארציים שלו.

מילים על פוליטיקה

בקצרה: על פי רייצר (2006), בדיון הסוציולוגי באשר להגדרתה ולמעשיה של הפוליטיקה – שממנו ניתן לגזור (גם) על יחסיה עם משחק הכדורגל – בולטות שלוש אסכולות: האסכולה הפונקציונלית-מבנית, האסכולה הנסמכת על בורדייה והאסכולה הנסמכת על מרקס ויורשיו. המחברים מן האסכולה הפונקציונלית-מבנית מגדירים פוליטיקה כתת-מערכת מגודרת, שיש לה נורמות ותכנים ספציפיים המאפיינים את תפקידה (הפונקציה שלה) בכלל המערכת החברתית. בקצרה, תת-המערכת הפוליטית עוסקת בשאלה של ניהול וייצוב השליטה בסדר החברתי. האסכולה הניזונה מבורדייה – שניסוחה אינו רחוק כל כך מזה של הקודמת – מגדירה את הפוליטיקה כ'שדה' שגבולותיו סדורים: מרחב מובנה המארגן את יחסי הכוח בתחום חברתי-תרבותי מסוים. באסכולה הנסמכת על מרקס, מקומה של הפוליטיקה הוא ב'בניין העלי' ושם ניתן לזהות שני נוסחים שלה: אחד, פוליטיקה

היא האופן שבאמצעותו הבורגנות מארגנת (מפקחת) את המדינה. ובהקשר זה: פוליטיקה היא הפרקסיס (קרי, המאבק) של מעמד העובדים כנגד המדינה הבורגנית. החוט המקשר בין שלוש האסכולות הוא הגדרתו הממצה של לאסוואל: "פוליטיקה היא התשובה לשאלה 'מי מקבל מה, היכן ואיך'" (Lasswell, 2011).

להלכה, שלוש האסכולות האלה מבדלות את הפוליטיקה משאר הספרות של חברה בת זמננו. שלושתן מודעות לכך שמטבעו של דבר, יש לה נטייה אימננטית להיות לדומיננטית במבנה: להתפשט אל כמעט כל תחום בחברה המסוימת, כלל ועיקר התרבותי והכלכלי. ניתן להניח כי כאשר פוליטיקה דומיננטית במבנה, היא זו שקובעת את דרגות החופש של הספרות האחרות. אך גם כאשר בתקופה היסטורית מסוימת, למשל, בחברה קפיטליסטית, כשספרה אחרת היא הדומיננטית במבנה – כצפוי תהיה זו הספרה הכלכלית, היא תיטה לגייס את הפוליטיקה לטובתה: כלומר, תבקש-תדרוש ממנה (מן הסתם באמצעות מפלגה פוליטית) תמיכה בשיטה הכלכלית המיוחסת לה (Almond & Dalton, 1992; Banfield, 2003). התיאבון של הפוליטיקה להרחיב ולהעמיק את השפעתה-שליטתה אינו מדלג על הספורט, במיוחד לא על משחק הכדורגל שהיה לאירוע בולט במיוחד באשר לגיוס המונים במאה ה-20. בסך הכול, מטבע הדברים לפוליטיקה יש סיבות טובות לשלוח יד אל משחק הכדורגל.

סקירת ההתערבות-מעורבות של גורמים פוליטיים בכדורגל מעלה כמה אופנים: בניהול של שלטונות המדינה את הנבחרת הלאומית; בסיוע כספי דיפרנציאלי למועדוני כדורגל; במקרים מסוימים – בחקיקה שאינה סותרת את המדיניות של פיפ"א; ובתמיכה של גורמי משנה, כמו מפלגה פוליטית, במועדון מסוים המשפיעה בו בזמן על המוסדות המקומיים או הארציים של הכדורגל. גם ראשי ערים עשויים להתערב במועדוני הכדורגל המקומיים. כפי הנראה ישנן עוד דרכים, חלקן סמויות, להתערב פוליטית בניהול הכדורגל הלאומי או המקומי. ועוד אפשרות של מעורבות פוליטית בכדורגל: מועדוני כדורגל בבעלותם של אוהדים (Goulstone, 2000). מה שניתן להסיק מהמגוון הקיים הוא שאין אופן התערבות המצוי יותר מן האחרים, אבל ניתן לסווג את עוצמת ההתערבות בהקשר של המתרחש בסביבה שבה הכדורגל עוגן.

מילים על כדורגל

המשחק הזה במתכונתו המודרנית החל במחצית הראשונה של המאה ה-19 כחויית נעורים בבתי הספר "הציבוריים" (כלומר הפרטיים) באנגליה. בחצר בית הספר או בשדה האפר הפנוי שלידו החלו התלמידים לבעוט בכדור וחוקי המשחק הותאמו לתנאים של בית הספר המסוים. כבר אז ניתן היה להבחין ברמז הפוליטי הטמון במשחק הזה: הוא נהיה לפריט בקוריקולום של בית הספר – המקום שבו הוכשרו הג'נטלמנים לעתיד – פקידי הממשל של האימפריה (Birley, 1993; Dunning & Sheard, 1979; Mangan, 1998). בתוך זמן לא רב ניכס מעמד העובדים באנגליה את הכדורגל, והוא הפך למשחק 'הכי שלו'. קצת מאוחר יותר – עדיין בשלהי המאה ה-19, חצה הכדורגל את חופי האי הבריטי אל מקומות שונים בעולם, כשהוא נושא עימו עדיין את הרוח הבורגנית של 'המשחק ההוגן' (Sanders, 2009). בדיעבד, 'משחק הוגן' הוא העיקרון שלכאורה מוביל את הכדורגל מאז ומתמיד. העיקרון הזה, שהנהגות ההתאחדויות הכדורגל השונות בעולם נוהגות להתהדר בו, מאתגר את

היחסים של הכדורגל והפוליטיקה. כפי שיבואר להלן, עיקרון זה לא אחת אינו עולה בקנה אחד עם המעורבות של הפוליטיקה בכדורגל. רגע היסטורי בתולדות משחק הכדורגל נרשם ביום שני, 26 באוקטובר 1863, בפונדק 'אולד פרימסון' ברחוב גרייס בלונדון, רגע שבו ייסדו נציגיהם של 11 מועדונים מלונדון והפריפריה את 'ההתאחדות האנגלית לכדורגל'. כללי המשחק שנקבעו במפגש ההוא קיימים ושרירים עד הזמן הזה. המסד הבין-לאומי של המשחק הזה נוצק בפריז בשנת 1904 עם כינונה של 'הפדרציה הבין לאומית לכדורגל' - פיפ"א. להלכה ולמעשה לפיפ"א סמכות פורמלית על כל אחת מההתאחדויות המדינתיות החברות בה. לפיפ"א הזכות להטיל סנקציה על התאחדות מקומית, כולל הרחקתה מהפדרציה הבין לאומית ו/או ממפעליה השונים בעקבות התערבות פוליטית חריגה מצד המדינה המסוימת. המייסדים של ההתאחדות הבין-לאומית דרשו להפריד את הכדורגל מן הפוליטיקה של המדינה-החברה המסוימת בהנחה שמעורבות כזו עלולה להזיק למשחק. הנחה זו הוכחה במהלך השנים, כמה וכמה פעמים, כבעלת אחיזה במציאות.¹

פיפ"א היא 'מוסד שאין לו אלוהים', היא איננה מדווחת לשום גורם-על, אלא רק לעצמה. פיפ"א היא מונופול, אך היא מותירה אוטונומיה יחסית בידי ההתאחדות לכדורגל של המדינה החברה בה (Sugden & Tomlinson, 1998). זו זכאית לארגן את משחקי והליגה והגביע, לחוקק חקיקת משנה שאינה סותרת את כללי פיפ"א, לנהל את כלכלת הכדורגל ולהשפיע עליה, על 'שוק השחקנים' ועוד. למעשה, האופן שבו משחק הכדורגל מתארגן ומתנהל בכל מקום תלוי באופן מובהק בפוליטיקה ובתרבות של אותו מקום. 'האוטונומיה היחסית' של הכדורגל, שהפוליטיקה מקנה לו, עשויה או עלולה להתרחב (ולהתעוות) עד מאוד, כמו למשל במשטרים דיקטטוריים-אוטוריטריים שעושים בכדורגל קרדום לחפור בו.

במרוצת הזמן היה הכדורגל לאירוע גלובלי (Ben Porat & Ben Porat, 2004). הגלובליזציה, כלומר, ההתמסחרות של הכדורגל עוררבה וחצתה גבולות: "מנקודת הראות של הכורסא שלי", קובע פוייר, "נראה שהכדורגל מקדים כל מגזר כלכלי אחר עלי אדמות בהתקדמותו בתהליך הגלובליזציה" (פוייר, 2004, עמ' 10). בדרך כלל ניתן לשער כי הגלובליזציה בורחת מהפוליטיקה, אבל מסתבר שנדרש מאמץ כדי לברוח ממנה (Garcia et al., 2022). כאשר מדובר במשחק הכדורגל שהלך והיה לגלובלי (אירועי תחרות בין-לאומיות, שוק השחקנים, הון זר הנע למועדוני כדורגל), הפוליטיקה נוכחת ולעיתים לנוכחותה יש משמעות המוקרנת על משחק הכדורגל (Giulianotti & Robertson, 2004).

אכן, כפי הנראה פוליטיקה מקומית – פרובינציאלית – עדיין נוכחת היטב ובאופן בולט במשחק הכדורגל. כך למשל, מילן האיטלקית נחשבת כקבוצה של השמאל. לעומתה, אינטרנציונאלה האיטלקית נחשבת לקבוצה של המעמד הבינוני השמרני. בספרד, ברצלונה (בארסה) נחשבת לקבוצה של הקטלונים, שיש לה נופך שמאלני. לריאל מדריד הקבוצה של הקסטיליאנים יש נופך שמרני. גם בישראל, בית"ר ירושלים משויכת באופן בולט לימין. צבעי המדים מסמנים קרבה פוליטית:

¹ בזמן האחרון מדובר רבות בפוליטיזציה של פיפ"א. למשל, בחירת המקום שבו ייערך המונדיאל (גביע העולם בכדורגל) מושפעת או נקבעת באופן פוליטי - למשל, בחירת קטר כמארחת של מונדיאל 2022. על הפוליטיזציה של הארגון הזה ועל השלכותיה ראו: Sugden & Tomlinson, 1998.

ליורפול, אדומה, צ'לסי כחולה, בית"ר ירושלים צהובה, 'הפועל' אדומה. ישנם עדיין מקרים לא מעטים שבהם המועדון המסוים נתפס כמזוהה עם גורם פוליטי, מעמדי, לאומי ודתי, וחובבי הכדורגל מודעים לכך ואף מחזקים זאת (קופר, 2002). כפי שיבואר בהמשך, משחק הכדורגל, מרצון או שלא מרצון, הפך לכלי בידי הפוליטיקה המקומית והבין-לאומית.

להלכה ניתן היה לשער כי ככל שיתמסחר הכדורגל, כן תמעט ההתערבות הפוליטית. את המועדונים מנהלים בעלי ממון שיש להם אוריינטציה כלכלית, וכל התערבות פוליטית או הזדהות עם גורם פוליטי עלולות לפגוע בכלכלת המועדון, על כן בעלי המועדונים ידרשו להרחיק מהם את הפוליטיקה (בן פורת, 2002). אף-על-פי-כן, הפוליטיקה אינה מרפה. כאמור לעיל, מטבע הדברים אין היא יכולה להתעלם מאירוע מושך המונים המספק להם התרגשות וזהות. היא תגיע לאצטדיון באמצעות, למשל, קהל אוהדים שיש לו צבע פוליטי. היא תגיע כאשר ממשלה מסוימת תחליט כי כדאי לה. נדמה כי לא אחת הדרך לקלפי עוברת (גם) דרך יציעי האצטדיון של מועדון כדורגל, ורב הפיתוי לגורמים פוליטיים לדבוק בו.

פוליטיקה וכדורגל, הילכו שניים יחדיו?

כדורגל ומולדת קשורים זה בזה תמיד, ופוליטיקאים ודיקטטורים מנצלים את הזהויות של הקשר הזה. בשנים 1934 ו-1938 זכתה הנבחרת האיטלקית בגביע העולם בשמה של המולדת ושל הדיקטטור בניטו מוסוליני, והשחקנים החלו וסיימו כל משחק בהצדעה לקהל ביד ימין מתוחה ובשלוש קריאות "הידד לאיטליה" (Galeano, 1997, p. 32). הדיקטטור לא בחל באמצעים: כדי להבטיח את ניצחונה של איטליה נשלחו שליחים לארגנטינה כדי לגייס שחקנים ממוצא איטלקי (או שיוחס/שויד להם כזה). הגיוס הזה השתלם מאוד (טרהובן, 2017). כדורגל ופוליטיקה הולכים יחדיו בין שברצון הכדורגל ובין שלא. שליטים יודעים את תשוקת ההמונים ומבקשים לגייס אותה לטובתם:

כאשר שליטים מונרכיים ונשיאים רפובליקנים נוטלים חסות על משחק הכדורגל הם מכירים בחשיבותו התרבותית בחברתם [...] יתרה מזאת, הם מחברים את עצמם לפעילות עממית ומראים כי גם הם חולקים את התשוקה של ההמונים [...] במיוחד משטרים צבאיים מתפללים ומערבבים לחם ושעשועים כדי לשלוט בנתיניהם, כשהכדורגל משחק תפקיד מוביל בקרקס הזה. (Mason, 1995, p. 81)

למרות העובדות הללו, שרק הולכות ומצטברות, יש עדיין מי שדורשים אוטונומיה מלאה למשחק הכדורגל וטוענים כי מצב שבו פוליטיקה וכדורגל חוברים יחדיו אינו ראוי, וכי יש להבדיל בין השניים, כלומר, לשלוח את הפוליטיקה מהכדורגל (Lincoln, 1993). מבחינתם הכדורגל יכול להתחבר לקטגוריה חברתית מסוימת, למשל, מעמדית או לאומית, אבל צריך לגדר את הכדורגל – כלומר למנוע ממנו מלהיות לכלי פוליטי. הסיפור ההיסטורי של הכדורגל ויחסיו עם הפוליטיקה הם עלילה שבה השניים לעיתים מתחבקים, לעיתים מתקוטטים, אבל במרבית המקרים אינם נפרדים זה מזה.

מן הספרות הנוגעת לעניין הפוליטי שבכדורגל אפשר למצות את היחסים שבין המשחק הזה לפוליטיקה באמצעות שני מודלים: מודל פוליטיקה של אינטגרציה ומודל פוליטיקה של מחאה (בן פורת, 2002). בשני המודלים הללו היחסים בין כדורגל

לפוליטיקה נגזרים מ'ההזדמנות ההיסטורית' המסוימת: תהליכים מסוימים, כמו למשל, בינוי עם-מדינה, דה-קולוניזציה או משברים מסוימים, כמו למשל קונפליקט דתי, אתני, לאומי, מאלצים את הפוליטיקה להתייחס ואף לכפות את עצמה על משחק הכדורגל.

מודל האינטגרציה מניח כי הכדורגל הוא כלי – מכניזם של שילוב חברתי. למעשה הוא חוצה גבולות עדתיים, מעמדיים, דתיים ועוד ומסייע ליצירתו של כילול חברתי. הכדורגל נתפס כ'אוטופיה אגליטרית': הוא 'עיוור' מבחינת המשתתפים (שחקנים) הנבחרים על פי יכולתם. להלכה ועל קו הזינוק בטרם נשמעה שריקת הפתיחה, כל המשתתפים שווים (Answorth, 1971). למעשה שתי התחוללויות סדירות תומכות במודל האינטגרטיבי: ליגת כדורגל מסודרת המחברת ומאלצת שיתוף בין קהלים שונים שייתכן שאלמלא המשחק הזה לא היו נפגשים, ונבחרת לאומית המסמלת את האחדות של המדינה ומעצימה את תחושת השייכות. מן הסתם לשלטון, לכל שלטון, יש עניין במשחק הזה משום שעל אף היריבות הטמונה בו הוא עשוי להיות לכלי התורם לאינטגרציה ברמות השונות של המבנה החברתי המסוים (שכונה, עיר, לאום). כפי הנראה ישנה אמת עובדתית בדבריו של היסטוריון הבריטי אריק הובסבאום, כי בשעה שהנבחרת הלאומית משחקת, כל העם עומד אחריה ולו אך לתשעים דקות של משחק (Hobsbawm, 1990).

מודל המחאה מניח כי אפשר שמשחק הכדורגל תורם לאינטגרציה חברתית, אך בתנאי מצב מסוימים ניתן לראותו כתנאי מסייע למחאה חברתית – לשינוי דרמטי של המבנה החברתי כולו או לשינוי מתון יותר, רפורמה מוסדית. כפי הנראה, בחברות שמתחולל בהן מתח או משבר פוליטי אין הכדורגל (קהלו) יכול להישאר אדיש – היותו תלוי בסביבתו מאלץ אותו להגיב: המתח או המשבר המסוים מיובא אל האצטדיון ובדרך כלל עשוי להיות ממונף שם. לפיכך מודל המחאה מניח כי הכדורגל אינו סתם משחק המרגש ומקרר המוונים, אלא בתנאים מסוימים הוא כלי בידי הפוליטיקה.

מתי 'יבחר' הכדורגל או חלק ממנו באחד מן המודלים? התשובה נמצאת בתנאי המצב המסוימים של החברה שבה הוא עוגן. בין שמדובר במודל האינטגרטיבי ובין שבמודל המחאה, משחק הכדורגל כנאמר לעיל אינו מתרחש בבועה. נהפוך הוא, הכדורגל רגיש למתרחש בסביבה הקרובה או הרחוקה. לאמיתו של דבר בדרך כלל לא הכדורגל הוא היוזם את תגובתו למתרחש בסביבתו, אלא הסביבה היא היוזמת ומעוררת את רגישותו ואת אופני ביטוייה. בהקשר של דברים אלה, לא הכדורגל הוא שבוחר אם להיות או לא להיות פוליטי.

המעורבות הפוליטית של המדינה, למעשה של העומדים בראשה, באה לעיתים לידי ביטוי בחלקם, למשל, בקביעת הרכב הנבחרת הלאומית ובכך שהם מנכסים לעצמם את ניצחונותיה במשחקים בין-לאומיים. ניצחונה של הנבחרת האיטלקית במשחקי גביע העולם שנערכו בשנת 1934 ובשנת 1938 נרשמו על שמו של הדיקטטור בניטו מוסולוני. ההישג של הנבחרת הלאומית של ארגנטינה במשחקי גביע העולם בשנת 1978 יוחס על ידי 'החונטה' השלטת לעצמה. ניצחונות במשחקים בין-לאומיים של הנבחרת של קוסטה ריקה, של ניגריה, של קמרון ושל טורקיה, הוכתרו על ידי הממשלות של מדינות אלה למעמד של חג לאומי. ההצלחה על מגרש הכדורגל גויסה לטובת ההנהגה הפוליטית של כל אחת מן המדינות הללו.

ביולי של שנת 1954, במלאות חמישים שנה לייסודה של פיפ"א, יצא שמשחקי גביע העולם נערכו בשוויצריה, מקום מושבה. לגמר הגיעו שתי נבחרות: הנבחרת ההונגרית שנחשבה בצדק ל'מופלאה' והוכיחה זאת בדרכה לגמר, והנבחרת המערב גרמנית שקרטעה בדרך, אך גם היא הגיעה לגמר. בסופו של יום ובניגוד לתחזיות 'המוצקות' גברה גרמניה על הונגריה. מה שהתרחש אז בשתי מדינות אלה מייד לאחר הגמר חרג ממגרש המשחקים. גרמניה, שעדיין הייתה בתהליך שיקום בפיקוחן של בנות הברית ואוכלוסייתה שרויה בתרדמת משבר לאחר שהובסה במלחמת העולם השנייה, התעוררה לחיים חדשים. אומנם לא קריטי, אך בהחלט בעל משמעות סימבולית: ההמנון הגרמני ('גרמניה מעל הכול'), שנאסר לשדר אותו במלואו, שב בפרץ רגשות של תחנת שידור גרמנית להיות משודר בכל מילותיו ללא תגובת שלטון בנות הברית. הנהגת המדינה המערב-גרמנית ראתה בזה מעין נס, שיקום ושיבה לחיק עמי העולם. במקרה הזה דווקא הכדורגל הוא שחקן מוביל: הוא זה שעורר את הפוליטיקה בגרמניה. בהונגריה שהייתה אז כפופה לשלטון קומוניסטי, שבלשון המעטה לא היה אהוד על רבים מן האזרחים, חששה הממשלה כי הכישלון הזה עלול לעורר כעסים שיופנו כלפיה. הנבחרת הלאומית הוסעה אחר כבוד ברכבת ללא עצירה בתחנות הביניים, עד שהגיעה לבירה ושם, בחסות המשטרה, פוזרו השחקנים לבתיהם. ישנה סברה כי 'המרד ההונגרי' בשנת 1956, שנדרס על ידי שרשרת הטנקים הרוסיים, ניזון מאדי כישלונה של הנבחרת במונדיאל בשנת 1954 (Goldblatt, 2006). פוליטיקה של מדינה הייתה למעין פטרון של משחק הכדורגל: משחקים בין-לאומיים של נבחרות כדורגל הפכו לאירוע פוליטי מסיבות 'חוץ-משחקיות' שיובאו אליו. כך, למשל, המפגש בין נבחרתה של ארצות הברית ושל אירן בתחרות גביע העולם בשנת 1988 היה למפגש בין שני יריבים, טעון ברגשות לאומיים שהציפו את היציעים. המפגשים המסורתיים שנערכו מדי שנה בשנה בין נבחרתה של סקוטלנד לזו של אנגליה הפכו, על רקע של טינה מצד האנגלים, למאבקים אלימים בין קהלי האוהדים עד כדי כך שהופסקו. מפגשים בין נבחרות לאומיות של המדינות שבעבר הרכיבו את הפדרציה היוגוסלבית הפכו לזירות של אלימות על רקע של יריבות לאומית. שנים רבות לאחר סיום מלחמת העולם השנייה תחרות כדורגל בין הנבחרת הלאומית של אנגליה מול זו של גרמניה הייתה, עוד בטרם שהחלה, לאירוע פוליטי: המשך המלחמה באמצעים אחרים. בשורה התחתונה – על כר הדשא באצטדיון הכדורגל נערכים בו-בזמן שני מופעים: משחק כדורגל ומשחק פוליטי (Goldblatt, 2006).

על סמך הראיות המצויות בספרות הרלוונטית, שרק מקצתן הוצגו למעלה, ההנחה המובילה של מאמר זה היא שלמעשה אי אפשר לבדל לחלוטין את הכדורגל מן הפוליטיקה. המשחק הזה אף שהוא מתרחש ב'תחום הרשאה' מגודר (באצטדיון), אינו מתרחש בבועה – נהפוך הוא, הוא מקיים יחסים סימביוטיים עם הסביבה שהוא עוגן בה. אם נניח שפוליטיקה היא תחרות על ליבם (ותמיכתם) של האזרחים, אזי הכדורגל מזמן לה הזדמנות להתחרות (גם) במגרש שלו. בעצם, בתנאים שבהם המשחק הזה מתנהל כבר שנים רבות אין לכדורגל ברירה.

האבולוציה של הכדורגל האנגלי וכל מה שהתרחש או נקשר לה במהלך הזמן ביחס לפוליטיקה, היא חקר מקרה (case study) שהקרין על הכדורגל העולמי, ולכן יש טעם רב להכיר אותו וללמוד ממנו. יש לזכור כי האנגלים הם שייבאו את הכדורגל

תחילה לשאר האומות בבריטניה ואחר כך לאירופה, לדרום אמריקה, לאסיה ולאפריקה. אנגלים סוחרים, אנשי כמורה, אנשי צבא ואחרים שהגיעו למדינות שונות וקבעו שם את ביתם לזמן קצוב או למשך החיים, כוננו מועדוני כדורגל בדמותם של המועדונים שהכירו בביתם. למועדונים הללו היה ממש נופך פוליטי: הם ייצגו-סימלו את מעמדה הדומיננטי של האימפריה הבריטית (Mangan, 1998). כאשר קיבלה בריטניה מעמד של מנדט בפלשתינה, זכה הכדורגל, שכבר היה נוכח בה, לתמיכה ולעידוד. תקופת המנדט הייתה פורייה מבחינתו של הכדורגל: הוא הלך והתרחב ונטמע היטב בתרבות היישוב (קאופמן וחרוף, 2002).

החלק הבא של המאמר מתאר את היחסים שבין כדורגל לפוליטיקה במדינת ישראל. זהו מקרה מבחן בהקשר של טענות-הנחות שנרשמו לעיל. כדי שאפשר יהיה להתייחס לטענות שהועלו קודם לכן בדבר הזיקה בין פוליטיקה לכדורגל והאוטונומיה היחסית של הכדורגל, נקודת המוצא היא הקמת המדינה: כאשר הפך הכדורגל הישראלי למוסד העוגן בפרמטרים הבסיסיים של מדינה עצמאית והשתלב במוסדות הבין-לאומיים של הכדורגל כשהוא מייצג – ברמות שונות של התארגנות – את מדינת ישראל.

כדורגל היה גם בתקופת היישוב. כבר אז ניתן להבחין בפוליטיזציה שאפיינה אותו באמצעות מרכזי ספורט ארציים הסמוכים למפלגות פוליטיות – לכל מועדוני הכדורגל (פרט לשניים, בני יהודה תל אביב ושמשון תל אביב) ביישוב היה צבע פוליטי. גם ההתאחדות לכדורגל הייתה פוליטית באופן שבו נבחרו מוסדותיה (בן פורת, 2002; קאופמן, 2002; רוזניק, 2002). היחסים האמיצים בין פוליטיקה לכדורגל בתקופה ההיא לא היו יוצאים מן הכלל. כמעט כל מוסד או ארגון היו סמוכים למפלגה או להתאגדות פוליטית אחרת. במאי 1948 'עלו' כל המוסדות והארגונים של היישוב היהודי למדינת ישראל. נדמה היה שמה שהיה הוא שיהיה, אכן כמעט כך, ברם, קיומה של מדינה עצמאית שינה את כללי המשחק. המדינה היא זאת שבאמצעות מוסדותיה השונים העניקה לכדורגל 'אוטונומיה יחסית', ובאירועים מסוימים, כמו למשל, משחקי הנבחרת הלאומית, היא התערבה. במשך הזמן עם השינויים שחלו במעמדה של הפוליטיקה בישראל חלו גם שינויים משמעותיים בכדורגל: הוא נהיה 'ממשחק לסחורה'. מקרה המבחן המוצג להלן, כהגדרתו כן הוא: הוא נוגע רק לכדורגל הישראלי החל משנת 1948 ועד היום. אבל, כפי שנראה להלן – הטענות וההנחות באשר לזיקה בין כדורגל לפוליטיקה רלוונטיות גם בהקשר של הכדורגל הישראלי, מה שמאפשר לבחון אותו ולהציבו אל מול מקרים במקומות אחרים.

הכדורגל הישראלי בתקופת המדינה

את ההיסטוריה של הכדורגל הישראלי והפוליטיקה שרחשה בו ניתן לתאר כשלוש תקופות עוקבות: בעשור הראשון והשני הייתה הפוליטיקה הספירה הדומיננטית במבנה החברתי שקבעה, כמעט ללא עוררין, את גבולות האוטונומיה היחסית של הכדורגל. בעשורי הביניים, שנות השבעים והשמונים, הכדורגל מעצים את האוטונומיה שלו ומאלץ את הפוליטיקה לוותר על מצב היחסים החד-כיווני שהיה עד כה לטובתה. בשנות התשעים ואילך הכדורגל משתחרר מחרצובות הפוליטיקה ונכבל באלו של הכלכלה. ברם, הפוליטיקה אינה נסוגה לחלוטין, אלא משנה את דרכיה. בסך הכול, במשך כל התקופות הללו מה שקורה למשחק הכדורגל קורה

בפועל בעקבות מהלכים פוליטיים החלים בחברה הישראלית מאז הקמתה ועד לזמן הזה.

גם הספרות היפה מעידה על כך שבמגרש הכדורגל נוכח, פרט לקבוצות המשחקות, גם 'שחקן' נוסף: הפוליטיקה הישראלית:

בראשית שנות ה-50 היו בחיפה שתי קבוצות כדורגל של ממש: "מכבי" ו"הפועל". ולהן מגרשי כדורגל סמוכים זה לזה בקרית אליהו. בכל שבת, אחר הצהריים, היו הגברים הולכים אל המגרשים: אוהדי "הפועל" פונים למגרש המוקף בחומת בטון גבוהה הזרועה שברי זכוכית, ואוהדי 'מכבי' הולכים למגרש הגדור לוחות פח חלודים. (קרונזון, 2020, עמ' 107)

כאמור, כאשר כוננה מדינת ישראל במאי 1948 עלו אליה כל המוסדות שתפקדו במשך תקופת היישוב, כולל המרכזים הארציים של הכדורגל, המועדונים השונים ו'ההתאחדות לכדורגל' שארגנה וניטרה את המשחק הזה. לאחר השעיה קצרה של משחקי הליגה בגין מלחמת 1948 (מדובר במועדונים שהוקמו בטרם מדינה) שבה לפעול ליגת הכדורגל הישראלית שאז נמנו עימה רק המועדונים שנוסדו עוד בטרם מדינה. בראשיתו של דבר, מועדוני כדורגל נמצאו רק בערים ובמושבות הוותיקות (כגון הפועל ומכבי תל אביב, הפועל ומכבי רחובות). בעשור הראשון הלך והתפשט הכדורגל בקצב נמרץ ברחבי המדינה: בקהילה היהודית וכמו כן בקרב הקהילה הערבית. בתוך זמן לא רב מאות של מועדונים מן המרכז ומן הפריפריה נמנו עם ההתאחדות הישראלית לכדורגל. על אף קשיים ומשברים מסוימים שמקורם ביריבויות פוליטיות, ליגות הכדורגל השונות פעלו בדרך כלל כסדרן. במספרים של התקופה היא שמנתה בקושי מיליון אזרחים, באו המונים לצפות במשחקים שנערכו בשבתות במשך עונת הכדורגל (בן פורת, 2002).

המאפיין הקריטי ביותר של החברה הישראלית בעשור הראשון ובכמעט שלושה עשורים הוא הדומיננטיות במבנה של הפוליטיקה. היא, כלומר, מי שאישו את המוסדות הפוליטיים, האצילה לספרות האחרות, הכלכלית והתרבותית, את דרגות החופש שלהן. למעשה, מצב הדברים היה כזה שהמדינה שלטה ממש בכלכלה הישראלית, במיוחד על חלוקת ההון ועל משאבים אחרים שיובאו לישראל (אהרוני, 1991; הורביץ, 1975). להלכה ולמעשה הפוליטיקה באמצעות מוסדותיה השונים התערבה מלמעלה ועד למטה: החל בקביעת המדיניות של המדינה בכלל, ועד למטה, עד ממש לארגונים הכלכליים, התרבותיים ואחרים. ובאשר לכדורגל, מורשתו הפוליטית של הכדורגל הישראלי (שייכות לגופים פוליטיים עוד בטרם מדינה) שחררה אותו לכאורה מפיקוח פוליטי ישיר של המדינה, אבל גורמים פוליטיים אחרים – מרכזי הספורט הארציים שהיו מזוהים עם מפלגות פוליטיות – תיווכו בינו לבניה. לאמיתו של דבר, פוליטיקה הייתה לחלק בלתי נפרד של משחק הכדורגל. בעצם היא הייתה לחלק בלתי נפרד של כל הספורט הישראלי בזמן ההוא.

בעשור הראשון ובכמה עשורים שלאחריו, הכדורגל הישראלי במעמד של חובבנות קוטלג ונוהל על ידי שלושה מרכזי ספורט ארציים, כל אחד מהם בזיקה אמיצה למפלגה – ארגון פוליטי שניהל ופיקח על הכדורגל בישראל. מרכז 'הפועל' שאומנם לכאורה היה אוטונומי (חבריו הם שבחרו את הנהלתו), נמצא בחסות ההסתדרות הכללית, כלומר, מפלגות הפועלים (גולדשטיין, 2002). מרכז 'מכבי' היה

קשור למפלגת הציונים הכלליים, ולמרכז 'בית"ר' הייתה זיקה למפלגת 'חירות' (רזניק, 2002). נציגים נבחרים של שלושת המרכזים הללו איישו את מוסדות ההתאחדות לכדורגל, וממילא הייתה ההתאחדות הזו לארגון עם נופך פוליטי בוחק. אומנם הכדורגל היה במעמד של חובבנות, אך הוא נזקק למשאבים כלכליים כדי להתקיים, ושלושת המרכזים הללו באמצעות זיקתם למפלגות פוליטיות שהייתה להם נציגות בכנסת, סיפקו למועדונים שלהם משאבים כדי שיוכלו 'להחזיק את הראש מעל למים'. בעצם, בתקופה המדוברת כל מועדון כדורגל בסקטור היהודי ובסקטור הערבי, למעט כמה אחדים בלבד, היה מזוהה עם אחד מן המרכזים הללו. אלמלא הסיוע של של המרכזים היה קיומם של מועדוני כדורגל רבים מוטל בספק, עד כדי כיליון.

באופן פורמלי מי שניהל את הכדורגל הישראלי במישרין הייתה ההתאחדות לכדורגל שחבריה נבחרו על ידי המרכזים הארציים. במישרין או בעקיפין דרכי ניהולה הושפעו, ולפרקים ממש נקבעו, מהמתרחש בפוליטיקה הישראלית בזמן ההוא:

כך נכתב בדבר ב-12 ביוני 1954:

אגודות הכדורגל השתתפו אתמול באסיפה הכללית ובבחירות למוסדות ההתאחדות לכדורגל, שנערכו אמש בתל אביב. נציגי אגודות "מכבי" לא השתתפו בבחירות, אך הפריעו בצורה גסה למהלך האסיפה הכללית. [...] רשימת "הפועל" השיגה 142 קולות [...] רשימת "בית"ר, 30 קול [...] רשימת "שמשון" השיגה מנדט אחד.

הכתבה הזו בעיתונה של ההסתדרות – הפטרונית של הפועל – היא עדות למעורבותה של הפוליטיקה בכדורגל הישראלי: אומנם 'מכבי' לא השתתפה בבחירות בגלל עניינים 'פרוצדורליים', אך דה פקטו, מאחורי אי-ההשתתפות הזו רחשו מניעים חיצוניים ששורשיהם בפוליטיקה הישראלית: מפלגות.

בכל זאת, כיוון שבזמן ההוא הפטרון של 'מכבי' מפלגת 'הציונים הכלליים' הייתה חברה בממשלה בראשות מפא"י, מה שהקנה לה השפעה פוליטית וכלכלית מסוימת, בליט ברירה התיישרה 'מכבי' עם המציאות:

הנהלת 'מכבי' נוכחה כי אין לה ברירה, 'המכבי' [...] ראה בשיתוף פעולה בין מכבי והפועל בהתאחדות ברכה לפתוח ספורט בארץ [...] ולכן ויתר מרצונו הטוב על ההגמוניה בהנהלת ההתאחדות ומוסדותיה [...] ולהתחלק בניהולה על בסיס של פריטי שהוצע על ידי הפועל. (בן פורת, 2002, עמ' 75)

לאמיתו של דבר, מכבי לא נסוגה כך סתם מרצונה, אלא נכנעה כיוון שנוכחה לדעת כי במצב הפוליטי הקיים אין לה חלופה.

ממש בראשית ימי המדינה נכחה הפוליטיקה בכדורגל עד כדי כך שהיחסים בין הפועל למכבי הגיעו לידי משבר. העוינות ובעקבותיה הסכסוכים בין מכבי להפועל הגיעו לידי כך שבשנת 1951 התפלגה הליגה: לליגה של הפועל שנקראה 'מגן 30 שנות ההסתדרות' והשתתפו בה רק קבוצות של הפועל, ולליגה של מכבי שנקראה 'ליגת יד לעשרה' לזכר הנופלים במלחמת 48, והשתתפו בה רק קבוצות של מכבי. קבוצות הכדורגל של הקהילה הערבית השתייכו להפועל וכפי הנראה השתתפו בליגת 'מגן 30'

(פורת ולרר, 1998). קבוצות של בית"ר (אחת, בית"ר תל אביב בליגה הבכירה; השנייה, בית"ר ירושלים בליגת המשנה) נשארו ללא מסגרת מארגנת. הרוגו בין המרכזים נמשך עד לאוגוסט של אותה שנה. שניהם הבינו כי בכך הם מחרבים את הכדורגל הישראלי, ולכן שבו להסדר של פשרה שכבר היה מוכר להם מן העבר שכונה 'הסדר הפיפטי-פיפטי':

באוקטובר באותה שנה (1951), לאחר משא ומתן מייגע, נחתם הסכם בין מכבי להפועל – הסכם ה'פיפטי פיפטי'. הנהלת ההתאחדות לספורט תהיי מורכבת מ-12 חברים, 6 מהם מטעם מכבי ו-6 מטעם הפועל, עקרון הפריטטיות יחול גם על כל ועדות ההתאחדות [...] במשך העונה יכול ספורטאי לעבור מאגודה לאגודה רק ברשות האגודה אותה רוצה הספורטאי לעזוב [...] הסכם זה נעשה לתקופה של שלוש שנים. (בן פורת, 2002, עמ' 72)

במונחים כמותיים הפועל ויתר. מספר המועדונים שמנינו היה גדול מסך המועדונים של מכבי ובית"ר יחדיו (בן פורת, 2002). נציגי הפועל חיכו להזדמנות. בשנת 1954 נציגיהם בהנהלת ההתאחדות לכדורגל עשו שימוש בכוחם על פי מספר המועדונים שברשותם, וקראו לכנס אספה כללית שאכן התקיימה בחמישי בדצמבר 1954. מטרת האספה הייתה לבטל את הסכם ה'פיפטי פיפטי' שממילא על פי לוח הזמנים שלו תם זמנו. האספה בחרה הנהלה שנמנו עימה 11 נציגים של הפועל, שלושה מבית"ר ואחד משמשון, מועדון כדורגל עצמאי שהייתה לו זיקה מסוימת ל'הפועל'. מכבי לא השתתף באספה זו (ראו לעיל), אך כאמור בינואר 1955 'התעשת' ונציגיו הצטרפו להנהלת ההתאחדות לכדורגל. מאז ובמשך זמן רב נקבע הרכב מוסדות ההתאחדות על פי יחסי הכוחות (מספר משוקלל של מועדוני הכדורגל של כל אחד משלושת המרכזים). כיוון שיחסים אלו ניזונו ממה שקרה בפוליטיקה הישראלית הסוערת בזמן ההוא (בן פורת, 2002), נצפו משברים בכדורגל הישראלי ואלה אכן התרחשו במוסדותיו ואף על כר הדשא. לא אחת סיבת המשבר לא נגזרה ממה שהתרחש במשחק מסוים אלא מחוצה לו, ממשבר ביחסים בין המרכזים ואף מהמתח ביחסים שבין המפלגות הפוליטיות, שהועתק לאצטדיון הכדורגל.

פוליטיקה במגרש המועדון

בדומה למקומות אחרים בעולם גם הכדורגל הישראלי התארגן בעשור הראשון ואחריו באמצעות מועדונים מקומיים. במקרים רבים נמצאו באותו יישוב מועדונים מן המרכזים השונים. המועדון המקומי גייס שחקנים ומאמן והוא שסידר (בדרך כלל בסיוע של פטרונו הפוליטי) מגרש מתאים ודאג לאחזקתו. הוא אירח את קהל הצופים – אוהדים שהסתפקו במינימום של נוחות: ספסלי עץ שאחוריהם של הצופים שייפו אותם, או יציקות בטון מחוספסות, כניסות ויציאות דחוקות, מגרש אדמה. רק במחצית הבאה של העשור החלו כמה מועדונים לסדר דשא ומתקני שירותים. מן הסתם בזמן ההוא מועדוני הכדורגל בערים הוותיקות נראו טוב יותר בהרבה מאלה שבפריפריה שהסתפקו במגרש מסומן ואולי גם ביציעי עץ ספורים. כפי הנראה מצבם הפיזי של מועדוני הכדורגל שיקף פחות או יותר את זה של כלכלת החברה הישראלית בזמנים ההם ומן הסתם גם את שיוכם למרכז המסוים. 'הפועל' נהנה מחסות של ההסתדרות ומקרבה לשלטון. גם למועדוני מכבי ולמועדוני בית"ר היו פטרונים

שדאגו להם. הזיקה של המועדונים למרכז פוליטי מסוים – שיצרה מתח במגרשי הכדורגל – הייתה לטובתו. משחק בין מועדון של הפועל לזה של מכבי או של בית"ר נתפס בעיני העסקנים המקומיים והארציים כמאבק על יוקרה פוליטית. אי לכך, המרכזים הללו דאגו כל אחד על פי יכולתם לאחזקתם של מועדונייהם: ניצחון או חס וחלילה כישלון במשחק נרשם גם על שמם של הפטרונים הפוליטיים הנוגעים בעניין. מדי שבת בשבת במשך העונה באו רבים לצפות במשחקי הכדורגל (גברים – נשים לא נראו אז ביציעים) בעיקר במשחקים של ליגה א' (הבכירה). אבל גם המגרשים של מועדונים מליגה ב' ולמטה ממנה לא נותרו עזובים. בזמן שהוא כבר היה הכדורגל לאירוע פופולרי מאוד ונגיש לכל מאן דבעי. כאמור הפוליטיקה שיחקה בו תפקיד 'פונקציונלי': 'כמה עשתה הפועל?' שאלו גם בהסתדרות וגם במרכזי מפלגות 'הפועלים'. 'כמה עשתה מכבי?' או 'כמה עשתה בית"ר?' שאלו פטרונים הפוליטיים בהתאם. העסקנים המקומיים הבינו את 'רוח המפקד' (כרמי, 2019) ולא היססו להתערב: קלסריו של בית הדין המשמעתי של ההתאחדות נמלאו בעדויות באשר להתערבותם של עסקנים במהלך המשחק עצמו, ולא אחת גם בהחלטות שהתקבלו על 'השולחן הירוק': במשא ומתן בין נציגי המרכזים בהתאחדות לכדורגל, שלעיתים תוצאותיו לא תאמו את תוצאות המשחקים המסוימים שהושגו על כר הדשא.

על האופן שבו הנחתה הפוליטיקה המקומית את התנהגות מועדון הכדורגל ניתן ללמוד ממה שמספר חיים ברעם, בנו של מזכיר ההסתדרות בירושלים, על 'תרגילי' שביצע אביו כדי לסדר להפועל ירושלים הזדמנות לגבור על בית"ר המקומית. דם רע הפריד בין שני מועדונים אלה, אחד המזוהה עם ההסתדרות והשני עם תנועת החירות (שבירושלים הייתה לה תמיכה רבה יחסית): "כדי להפסיק את מסורת ההפסדים בדרכי החליט אבי לפעול נגד מהלך ההיסטוריה כדי לשנות אותה [...] הוא התייעץ עם מקורביו בהסתדרות ובמפלגה והחליט שהשחקנים שלנו פשוט חוששים מהקהל של בית"ר [...] ולכן יש לערוך את הדרבי של 1952 מחוץ לעיר" (ברעם, 2004, עמ' 41). ה'תרגילי' עלה יפה: "שחקן חיזוק מהפועל תל אביב, הבלם מלא גוף משה מלמד חיזק את מרכז הגנה. הפועל ניצחה בקלות 1-4" (ברעם, 2004, עמ' 41). מי שנהנה גם הוא מפירות הניצחון של הפועל ירושלים היה ההסתדרות-מפא"י. ההתאחדות לכדורגל לא התערבה. גם לו התערבה לא יכולה הייתה למנוע את ה'תרגילי' – למרכז הפועל היה רוב מוחלט בהנהלתה.

אפשר בהחלט לקבוע כי בעשור הראשון למדינת ישראל היה מועדון הכדורגל מעורב בו-בזמן בשני אירועים: במשחק הכדור על הדשא ובמשחק הפוליטי ששחקניו נמצאו מחוץ לאצטדיון. לא אחת שני המשחקים התערבלו זה בזה, וה'קווי' בונ'י (הנהנה העיקרי) של תוצאתו היה הגורם פוליטי מסוים שהמועדון נתפס 'כפרוקסי' שלו.

הכול ידעו לאיזה מרכז שייך המועדון המקומי ולאיזה זרם פוליטי הוא מחובר. ניתן להניח כי לרבים מקהל הצופים הייתה סימפתיה לזיקה הפוליטית של המועדון המסוים. כאשר נפגשו בשדה המשחק שני מועדונים השייכים למרכזים שונים, במיוחד במשחק 'דרבי', נשמעו קריאות מקניטות בעלות תוכן וגוון פוליטי. קהלים מסוימים, כמו למשל של בית"ר ירושלים, נהגו למסור את דעתם על הממשלה בישראל, למעשה על מפא"י וההסתדרות במילים בוטות. לפרקים נסחף המלל

הפוליטי עד כדי אלימות פיזית בשדה המשחק וביצעים: שחקנים מתקוטטים, הקהלים מתקוטטים, ובעקיפין המחנות הפוליטיים מתקוטטים (בן פורת, 2016).

פוליטיקה ללא גבולות

באופן רשמי ההתאחדות הישראלית לכדורגל היא גוף במעמד של אגודה עותומנית שכוון כדי לסדר-לנהל את ענייני הכדורגל בישראל ואת יחסיו עם עולם הכדורגל. כלומר, בכפיפות ישירה לחוקתה של פיפ"א היא קיבלה רשות להשתתף במוסדותיה ובמפעליה כמי שמייצגת את הכדורגל הישראלי.² כאמור למעלה, הגוף הבוחר את מוסדות ההתאחדות הוא המועדונים החברים בה, ואילו המרכזים הארציים אינם חברים בהתאחדות, ולהלכה אין להם רשות להתערב במתרחש בה. אולם המבנה הדמוקרטי – האוטונומיה היחסית – שעל אדנו כוננה ופעלה ההתאחדות לכדורגל, נכנע לפוליטיקה. זו כאמור יובאה אליה על ידי המרכזים. פורמלית אוישה הנהלתה על ידי נבחרים פלוניים אך לא אלמוניים. לנבחרים היה שם משפחה' שהושאל מהמרכז הארצי המסוים: פלוני, יושב הראש של ההתאחדות, היה בעצם איש הפועל/מכבי/בית"ר, ו'שם משפחה' העניק לו את כוחו הממשי. בדרך כלל, טוען היסטוריון הספורט אלו גוטמן, ארגוני ספורט מודרניים נוטים להיות ביורוקרטיים, היינו, חפים מפוליטיקה (Guttman, 1978). אולם מסיבות שמקורן בהיסטוריה של החברה הישראלית ששורשיה בתקופת היישוב, ההתאחדות הישראלית לכדורגל הייתה אז בו-בזמן גם ארגון פוליטי שהתורצצו בו נציגים-סוכנים של מפלגות 'השמאלי', 'המרכזי' ו'הימין' שנאבקו והתקוטטו על השליטה במוסדותיו ודאגו למועדונים 'שלהם'. לא אחת, כפי שנכתב למעלה, חלו משברים פוליטיים על פי מניעיהם, שחיבלו בניהול מוסדות הכדורגל ואף במשחקים עצמם. לא אחת פוליטיקאים שלא היו חברי ההתאחדות לכדורגל התערבו במעשיה. גם הממשלה לא נמנעה מלהתערב כאשר נדמה היה לה כי ניתן-צריך לעשות שימוש בכדורגל לטובת המדינה. הכדורגל הישראלי הועמד בפני הצורך להחליט אם להצטרף לגוש האסייתי של ההתאחדות הבין לאומית לכדורגל או אל הגוש האירופאי של אותה התאחדות. בשנים ההן פיתחה ממשלת ישראל מסיבות פוליטיות אוריינטציה כלפי אסיה. משרד החוץ לחץ, והכדורגל הישראלי, בדרישת הממשלה, נמנה במשך שנים עם האזור האסייתי של פיפ"א. שלא בכוונה תחילה היה זה 'שדה אימונים' בין הנבחרות השונות של ישראל (בוגרים ונוער) ונרשמו בו כמה וכמה הצלחות (בן פורת, 2002).

לאחריות של ההתאחדות לכדורגל לנבחרת הלאומית התלוו מטבע הדברים היבטים פוליטיים צורמים: מדי פעם כאשר עלה עניין ההרכב של שחקני הנבחרת, התרחש משא ומתן בין נציגי המרכזים בהנהלת ההתאחדות כאשר כל צד מבקש לצרף שחקנים מ'המשפחה' שלו. גם על הרכב המשלחת המלווה את הנבחרת התעורר דין ודברים, כשכל אחד מן המרכזים מבקש לאייש אותה בחבריו. לא אחת כמעט וכילתה הפוליטיקה את ליגת הכדורגל ואת ההתאחדות עצמה (ראו לעיל, על פילוג ליגת הכדורגל לזו של הפועל ולזו של מכבי), ורק התערבות חיצונית של הכנסת או

² על פי התקנון של פיפ"א, בכל מדינה יכולה להתקיים רק התאחדות לכדורגל הכוללת את כל הקטגוריות החברתיות של המדינה המסוימת. כאשר התרחש משבר בין מרכז הפועל למרכז מכבי, לאף אחד מן הצדדים לא הייתה אפשרות לכוון התאחדות כדורגל משל עצמו. לו נעשה הדבר, הייתה ישראל מגורשת מפיפ"א.

של הממשלה לצד מודעות (מאוחרת) של נציגי המרכזים בהתאחדות כי הם כורים לעצמם בור, גרמו להתעשתות שהשיבה את ליגת הכדורגל למסלולה הנכון. מכל מקום, העוינות בין המרכזים וההשלכה שהייתה לה על מאבק השליטה במוסדותיה זלגו לכר הדשא. לכל אחד מן המרכזים הללו היה אינטרס להגן על ה'ילה-פמליה', למנוע ירידה של מועדון בחסותו, לסייע למועדון שלו לזכות באליפות הליגה ו/או בגביע ההתאחדות. יתרה מזאת, לארגן למועדון שלו נסיעה לסדרת משחקים בחו"ל גם אם הייתה בכך פגיעה במהלך משחקי הליגה בעונה המסוימת.

ההפרדה בין הראשויות לא הטרידה את העסקנים של המרכזים השונים. אלה לא היססו להתערב גם במה שהיה בסמכותו של איגוד שופטי הכדורגל. האיגוד הזה נאלץ להסתדר עם הקומבינות של נציגי המרכזים כאשר היה טרוד אז בעניין אחר: האלימות במגרשים שהופנתה כלפי השופטים הקשתה עליהם מאוד עד כדי כך שהם איימו בהשבתת המשחקים. סביר להניח כי לאלימות במגרשים הייתה זיקה לפוליטיזציה של הכדורגל: עסקנים מקומיים התערבו מדי פעם בפסיקותיו של השופט במשחק תוך כדי ו/או מייד לאחר סיומו, וקהל האוהדים המתוסכל התלהט וכלה את זעמו בשופטים (בן פורת, 2016).

בהסכמה שבשתיקה הבינו מועדוני כדורגל, דהיינו, הדירקטורים שלהם, את רוח המפקד, והתנהגותם גבלה בעיוות של עקרון 'המשחק ההוגן'. כך, מועדונים מאותה משפחה מסרו (פרו בנו) משחקים לטובת מועדונים אחרים מן המשפחה ובכך 'הצילו' אותם מירידה לליגה הנמוכה. המחזור של הליגה הלאומית (לשעבר ליגה א') בעונת המשחקים 1952-1953 כונה בפי העיתונות 'השבת השחורה': שלוש קבוצות שנאבקו נגד הירידה לליגת המשנה זכו בניצחונות תמוהים: הפועל ראשון לציון, שנמצאה מתחת לקו האדום, גברה 0-2 על השנייה בטבלה הפועל חיפה. מכבי חיפה הביסה 1-6 את המדורגת שישית, מכבי רחובות שהופיעה בהרכב חסר (פורת ולרר, 1998). הגדילה לעשות מכבי תל אביב באותה עונה, היא "איחרה" להגיע למשחק נגד מכבי נתניה ובכך נרשם לה הפסד טכני לטובת האחרונה שנוקקה לנקודות כדי להישאר בליגה הבכירה.³ המאבק הפנימי בין המרכזים, ששורשיו בפוליטיקה הישראלית, גלש למגרש וחירב את הכדורגל הישראלי. בספורט ישראל, עיתון ספורט שהצהיר על עצמו כעיתון א-פוליטי, נכתב ב-23 בנובמבר 1952: "הקומדיה הייתה מתוכננת מראש, היה זה שיעור אנטי ספורטיבי של עסקנים ותגרנים המושכים בחוטי הכדורגל הישראלי לפי אינטרסים מפלגתיים צרים" (בן פורת, 2002, עמ' 106).

ציבור האוהדים הבין שהמתרחש על הדשא אינו משחק כדורגל אלא מופע בנוסח האמריקני של "היאבקות חופשית" – מדי פעם תוצאותיו נקבעו כאמור על 'השולחן הירוק' – במשא ומתן בין העסקנים של המרכזים השונים. לפני שהכדורגל יתרוסק, התעשתו העסקנים וכדי לתקן את הקלקולים מונה השופט יוסף לס, דמות בלתי תלויה (אף שהייתה לו זיקה למפא"י) לעמוד בראש ההתאחדות לכדורגל. השופט לס עשה מאמץ רב כדי לבטל או לפחות לצמצם את התערבות הפוליטיקה בכדורגל. הנהלת ההתאחדות שבראשותו החליטה לסדר לוח משחקים כזוה

³ התירוץ לאיחור היה תקר בגלגל האוטובוס שהסיע את השחקנים של מכבי תל אביב. אבל הכול – כולל העסקנים בהתאחדות לכדורגל – ידעו כי מדובר בהונאה. קצרה ידה של ההתאחדות, והיא לא הגיבה.

שיהמשחקים המשפחתיים' (בין מועדונים מאותו מרכז) יתקיימו בתחילת העונה כדי למנוע קנוניות פנים-משפחתיות שהתרחשו בדרך כלל לקראת סיומה. נדמה היה כי הכדורגל עולה על פסים נכונים, ברם, הפוליטיזציה לא פגה. מדי פעם היא שבה והתערבה בנעשה במוסדות התאחדות ועל כר הדשא.

לאמיתו של דבר, הנהגת מדינת ישראל באותם הימים שבה היו מפלגות הפועלים דומיננטיות, לא התעניינה במיוחד במשחק הכדורגל כשלעצמו.⁴ ייתכן שחבריה ידעו על האפקט המגייס של המשחק הזה, אך היא השאירה לעסקנים הפוליטיים ברמות המשנה לעסוק בכך. האינסטרומנטליות של המשחק הזה, שהתגלמה בנבחרת הלאומית, לא רק שלא נעלמה מעיניהם, אלא אומצה על ידם. כאשר נראה היה לה כי צריך, היא הפשילה שרוולים: בראשית ספטמבר 1948 נכתבו *דבר השבוע* מילים אלה: "מהמשלטים ומהחזיתות לוקחו ספורטאינו החיילים אל חזית ההסברה של ענין ישראל – ברגליהם ובמוחם ובכל מאודם העברי – שאליה יצאו בראשית השבוע הבא" (בן פורת, 2002, עמ' 114).

המדובר הוא במסע של נבחרת הכדורגל של ישראל לסדרה של שלושה משחקים בארצות הברית עוד קודם שהסתיימה מלחמת 1948. היוזמה למסע זה נרקמה במשרד החוץ ובמימושה השתתף גם משרד הביטחון: "שר הביטחון בעצמו נתן הוראה" (גורן כידון, ספטמבר 1948, עמ' 12). כדורגל המכונה בארצות הברית 'סוקר' (Soccer), לא היה ספורט פופולרי בלשון המעטה במדינה זו, ורמתו לא הייתה טובה מאוד, אך כל משחקה של הנבחרת הישראלית עם מועדונים מקומיים הסתיימו בהפסד. בכל זאת, על סמך תגובת הקהילה היהודית וזו של התקשורת האמריקנית ניתן לקבוע, כי מן ההיבט הפוליטי-הסברתי היה המסע הזה הצלחה. בשורה התחתונה: המדינה יזמה, הצבא נטל פיקוד, גייס את השחקנים ודאג לאמן אותם. ההתאחדות לכדורגל – מי שפורמלית הייתה 'הבעלים' של הכדורגל ושל הנבחרת, נדחקה הצידה. לא שאלו אותה (בן פורת, 2002, עמ' 116).

מדי פעם, מסיבות מסוימות, האפילה הפוליטיקה על מוסדות הכדורגל הישראלי. כך למשל, במסגרת המשחקים הטרומ-אולימפיים הוגרלה ישראל לשחק בשני מועדים מול נבחרתה של ברית המועצות. היו אלה שנים של מתח בין שתי המדינות, ובמשלת ישראל ראו במשחק הזה הזדמנות לתקן את יחסיה עם ברית המועצות באמצעות תחרות כדורגל שנכפתה על שני הצדדים על ידי סדר המשחקים (הגרלה) שערכה פיפ"א. לממשלת ישראל היה אינטרס ציוני: בברית המועצות היו אז יהודים רבים שהממשלה רצתה ליצור או לשמור עימם קשר. בתנאי המצב הפוליטיים של אז היה הכדורגל מכשיר מזדמן.

המשחק הראשון נערך במוסקבה ב-11 ביולי 1956. את נבחרת ישראל קיבלו המארחים במאור פנים, אך היא יצאה מן המשחק בידיה על ראשה, 0-5 לטובת הרוסים. במשחק הזה נוכחו יהודים רבים שהגיעו אליו מקרוב ומרחוק כדי לצפות בנבחרת הלאומית של ישראל (הנבחרת מנתה שחקנים יהודים בלבד) לאו דווקא בגלל העניין במשחק הכדורגל כשלעצמו. נחמה על כישלון הנבחרת במשחק הזה נמצאה באפקט הפוליטי שלו.

⁴ המשחק הראשון בחייו שראה דוד בן גוריון כשהוא נוכח באצטדיון רמת גן היה בין נבחרת צה"ל לנבחרת של הצבא הצרפתי. בזמן ההוא, כאשר צרפת נחשבה לידידה בכירה של ישראל, לארגון המשחק הזה היו מניעים פוליטיים.

המשחק השני נקבע ל-31 ביולי 1956 באצטדיון רמת גן. ממשלת ישראל גילתה עניין מיוחד במפגש הזה והתערבה: אלוף משנה שמואל סוחר, שהיה איש צבא קבע בעל ניסיון רב בכדורגל, התמנה למרכיב הנבחרת. כאשר על המאזניים היו מונחים היחסים עם ברית המועצות, נמנע מגיבונס, המאמן האנגלי של הנבחרת מלקבוע את הרכבה. זה היה הרבה יותר מסתם משחק כדורגל – מבחינתה של ישראל, זה היה משחק שהיבטיו פוליטיים מובהקים.

התוצאה החמיאה לישראלים, רק 1-2 לטובת הרוסים. הנבחרת הרוסית נחשבה אז לאחת מן הטובות בעולם. המשחק ותוצאתו לא אכזבו את הקהל הרב – כ-60 אלף ומעלה צופים באצטדיון רמת גן, כולל אלופי צה"ל ושירי ממשלה. מן ההיבט הפוליטי ניתן להניח כי המפגשים הללו אף שלא שינו את פני היחסים בין שתי המדינות, תרמו יותר ממהשו לעצם קיומם. מנקודת מבטה של ממשלת ישראל הכדורגל עשה את המוטל עליו.

כאמור קודם לכן, משחק כדורגל מתקיים במעמד של אוטונומיה יחסית המוקנית לו מן הסביבה שבה הוא עוגן. כאשר הסביבה הזו משתנה, הכדורגל מתאים את עצמו אליה. ההתאמה הזו נעשית ביחס לסביבה הקרובה, קרי, המדינה המסוימת שבה הוא נערך, וביחס לסביבה הרחוקה, זו המכונה 'הגלובליזציה'. בדרך כלל מדובר בשינויים הנובעים משינויים בכלכלה העולמית המניעים שינויים במוסדות פוליטיים ותרבותיים מקומיים (Ben Porat & Ben Porat, 2004).

תהליך ההיעשות הקפיטליסטית

במחצית השנייה של המאה ה-20 תהליך ההיעשות הקפיטליסטית הולך ומתגבר כשהוא גולש גם למקומות שלא היה נוכח בהם בעבר, למשל, ברית המועצות המתפרקת לאומותיה השונות. במקביל להתעצמות התהליך הזה, גם תהליך ההתמסחרות של הכדורגל מתעצם, כל חלקיו הופכים לסחורה, והעיקרון המכוון את התנהגותו ואת הישרדותו הוא עקרון החליפין: מועדונים, שחקנים, מאמנים ולמעשה כל רכיב של המשחק הזה היו לסחורות בנות חליפין. תהליך זה והשפעתו המדורגת הגיעו גם לישראל ושינו את פני הכדורגל.

זה החל בשנות השישים. אז החל מהלך של מקצוענות (שלב מקדים להתמסחרות). שחקנים דרשו לקבל תמורה עבור השתתפותם במשחקים ואיימו ב'הגירה'. יתרה מזאת, שחקני הכדורגל דרשו למסד את עיסוקם זה כמשלח יד, כולל כל הכרוך בזה באשר לביטוח רפואי, ביטוח לאומי וכו'. הנהלות המועדונים נאלצו להיכנע ולמצוא מקורות מימון (כרמי ובן פורת, 2022). העסקנים המקומיים שחששו מפני נטישה של שחקני מפתח שעלולה הייתה לפגוע בהישגי המועדון, החלו ביוזמה משלהם לגייס מקורות מימון, חלקם עלומים, כלומר, אסורים על פי תקנון החובבנות של ההתאחדות לכדורגל. החשש של העסקנים הניע התנהגות המקדשת את המטרה שכונתה 'מכירת משחקים': עבור סכום מסוים במימון עסקנים דאגו כי המועדון ייתן את המשחק ליריב. המרכזים הארציים של הכדורגל העלימו עין. קהל האוהדים החל לרנן. העיתונות החלה לרמז באותיות קידוש לבנה על מעשי שחיתות בכדורגל הישראלי. המדינה התערבה:

בעקבות השמועות על אי-סדרים ומכירת משחקים בענף הכדורגל הגישו חמישה חברי כנסת הצעות נפרדות דחופות לסדר היום, לפיהן תדון הכנסת בהידרדרות בענף ספורט

חשוב זה. יושב-ראש הכנסת וסגניו הכירו בדחפיות ההצעות והדיון בהן נערך ביום א', ו' בסיון תשל"א, 8.6.1971. [...] להקים ועדת חקירה שתחקור בשמועות האמורות.

נשיא בית המשפט העליון מינה בארבעה ביוני 1971 ועדת חקירה של שלושה חברים בראשותו של השופט העליון ד"ר משה עציוני ולידו משה בן-זאב ויצחק זיו אב. ב-12 בספטמבר 1971 פרסמה הוועדה את ממצאיה ומסקנותיה, ואלו הובאו לפני שר החינוך כדי שיפעל למימושם. יגאל אלון, שר החינוך, לא היסס ודרש מכל נציגי המרכזים בהתאחדות להתפטר, ואלה נענו. במקרה הזה, הפוליטיקה של מוסדות המדינה הכניעה ממש את זו של ארגוני המשנה לפחות לזמן-מה. כששקטה ההמולה שהציתו מסקנותיה של ועדת עציוני, שבו המרכזים והפונקציונרים המקומיים למעמדם הקודם. אלא שהפוליטיקה שהתעלקה על הכדורגל במשך העשור הראשון והשני, הלכה ואיבדה את כוחה. זה החל מלמטה, מלחצי השחקנים במועדון לבטל את החובבנות, והתעצם לכדי שינוי פני הכדורגל בעקבות התמורה הדרמטית בפוליטיקה הישראלית שהסתמנה במאי 1977 עם עליית הליכוד לשלטון.

הלחץ של שחקני הכדורגל החל לשאת פרי. הדירקטורים של המועדונים (מדובר בליגה הבכירה, הליגה הלאומית) החלו להעניק לשחקנים הטבות חומריות: הגדלת התשלום עבור ביטול שעות עבודה, תשלומים עבור ימי מחלה, הלוואות פיקטיביות שלא נרשמו בספרים ועוד. המקורות הממוניים היו עלומים: ניתן לשער כי המרכזים הארציים של הפועל, מכבי ובית"ר, השתמשו עדיין בקשריהם הפוליטיים וליקטו משאבים שהועברו למועדוניהם (בעיקר לאלו שנמנו עם הליגה הלאומית). ייתכן שגויסו כספים ממקורות פרטיים, למשל, 'חוגי אוהדים', אף שהדבר היה בניגוד לכללי החובבנות. אבל ככל שעבר הזמן ודרישות השחקנים התגברו, החלו המקורות להתייבש. מה שהיה אפשרי פעם בזכות הזיקה הפוליטית של הכדורגל, הלך והתפייד: אין כבר מישהו למעלה שיפרע את חשבונות המועדון.

הכול העמידו פנים כי החובבנות עדיין מארגנת את הכדורגל הישראלי ומפקחת עליו, אף שכבר היו שחקנים ישראלים שנטשו את מועדונם כדי לשחק בחו"ל כמקצוענים, וההתאחדות לא יכולה הייתה למנוע זאת (כרמי ובן פורת, 2022). בעוד אלה נוטשים, הגיעו כמה שחקנים זרים לשחק בקבוצות מקומיות. ההתאחדות התלבטה ביחס לשיתופם, אך בלחץ המרכזים נאלצה לאשר את השתתפותם של שני שחקנים זרים במועדון. כפי הנראה בשלה ההכרה אצל נציגי המרכזים בהתאחדות, כי החובבנות הייתה לקליפה ריקה, וכי יש לבצע מהלך שיכיר במצב האמיתי של הכדורגל. בעצם, מהלך שישלב את מציאות הכדורגל למציאות הסובבת לו – להכיר במקצוענות כמצב לגיטימי וחוקי. מהלך כזה לא יגרש את הפוליטיקה מהכדורגל: היא תמשיך לפקח עליו. בעצם, ההתאחדות לא נדרשה לייצר מצב אלא להכיר בו מכורח המציאות. הפוליטיקה לא פרשה מן הכדורגל, היא עברה 'לשבת על ספסל המחליפים' בהנחה כי בשעת משבר היא תשוב. אלא שהמציאות הישראלית השתנתה ועימה השתנה הכדורגל: מה שקרה הוא שההכרה במקצוענות של הכדורגל הישראלי (מעמד השחקנים בלבד) לא הסתיימה שם. היה זה רק שלב לפני התמסחרות של כל רכיבי הכדורגל הישראלי. סביבת הכדורגל שינתה את פניה. שתי התרחשויות גרמו לזה, עליית הליכוד לשלטון והתעצמותו של תהליך ההיעשות הקפיטליסטית של החברה הישראלית (בן פורת, 2020; קרמפף, 2015). עליית הליכוד גרמה לכך שמרכז

הפועל כבר לא יכול היה לפטם את הכדורגל במשאבים. פטרונו עד כה, ההסתדרות, החל לרדת מנכסיו. בפועל, עליית הליכוד לשלטון לא היטיבה עם מרכז הספורט של מכבי ולא עם זה של בית"ר, למרות הזיקה הפוליטית שבין אלו לבין המפלגות שהרכיבו את הליכוד. ההיעשות הקפיטליסטית של הכלכלה הישראלית אילצה את הכדורגל להתאים את עצמו למצב חדש – מעתה מעמדו והישרדותו של מועדון כדורגל תלויים ביכולתו לגייס משאבים ממוניים.

אכן, תהליך הקפיטליזציה הלך והתעצם, אך הספירה הפוליטית לא גוועה – גם כלכלה קפיטליסטית זקוקה לתמיכה של הספירה הפוליטית (Prezeworski, 1985). במצב שבו הפטרוניים הפוליטיים שלו לא יכלו יותר, לא היו לכדורגל הישראלי ברירות, הוא נגרף והתמסחר. אומנם רק קצהו העליון, קרי, שתי הליגות הבכירות קיבלו אישור להפוך למקצועניות – שאר הליגות שהן הרוב המוחלט של מועדוני הכדורגל בישראל המשיכו להתקיים במעמד של חובבנות. הכדורגל המקצועני-מסחרי מאפיל על כל השאר: הוא עתיר יחסית במשאבים, הוא מושך קהל והוא מפתה את התקשורת. הוא התחבר לגלובליזציה של המשחק הזה: מועדוני כדורגל המנויים עליו משתתפים בקביעות בהתאם להצלחתם בליגה המקומית באירועים שמארגנת אופ"א (התאחדות הכדורגל האירופאית) מדי עונה בעונה, ויש בזה תגמול כספי נאות.

למה לי פוליטיקה עכשיו

ב-14 במרץ 2021 שלחה ההתאחדות לכדורגל מכתב לכל הקבוצות המקצועניות (ליגת העל, הליגה הלאומית), שבו נאמר כי 'כדורגל ופוליטיקה לא הולכים ביחד'. ההתאחדות קובעת כי מעורבות מועדוני כדורגל בפוליטיקה מנוגדת לתקנונים השונים של גופי הכדורגל בארץ ובעולם. המכתב הזה נשלח ערב הבחירות הקרובות לכנסת ונאמר בו גם כי נאסר על המועדונים לתלות באצטדיון שלטים עם תוכן פוליטי. 'המנהלת' – הגוף האחראי למועדונים המקצועניים – הודיעה למועדונים כי יינקטו צעדים משמעותיים כלפי מי שיעבור על איסור זה.

המכתב הזה, כלומר תוכנו, התפרסם בתנאי מצב נוחים לשולחיו ולנמעניו. הכדורגל הישראלי הוא מסחרי לכל דבר: ליגת העל והליגה הלאומית מוגדרות כליגות מקצועניות – מילה נרדפת ל'מסחריות'. מרבית המועדונים הללו נמצאים בידיים פרטיות או בידי עיריות מקומיות. ישראל של ראשית המאה ה-21 היא מדינה קפיטליסטית שכלכלתה מתנהלת על פי עקרון ערך החליפין והמכניזם של השוק. המערכת הפוליטית ההווייתית שונה במובהק מזו של העשורים הקודמים: מרבית המפלגות המתחרות על קול הבוחר הן מפלגות עם אוריינטציה ניא-ליברלית. בשורה התחתונה, הערכאה הכלכלית היא זו הדומיננטית במבנה והיא זו שקובעת את דרגות החופש של הערכאות האחרות. הספורט בכלל והכדורגל בפרט התאקלמו בהתאם.

על הנמיכות של הפוליטיקה והשלכתה על הכדורגל הישראלי ניתן ללמוד מאירוע סתמי לכאורה: בשנת 1999 פורסם במדורי הספורט של עיתונות היומית, כי קבוצת בית"ר תל אביב נרכשה על ידי בעליה של הפועל תל אביב. רכישה זו לא הגיעה לבשלות, כיוון שבחוקת התאחדות לכדורגל קיים סעיף האוסר בעלות של יותר מקבוצה אחת מן הליגות המקצועניות. אבל בכוונה עצמה היה איתות כי משהו בסיסי ביותר השתנה בכדורגל הישראלי: קבוצת הדגל של ההסתדרות האדומה –

מחנה השמאל – מבקשת לרכוש את קבוצה הדגל של בית"ר – של מחנה הימין. לא היה כזה דבר בעבר, 'קו מאז'ינו' הפריד בין המחנות. יתרה מזאת, התגובות הפושרות לידעה הזו העידו כי משהו משמעותי מאוד השתנה בשנות התשעים של המאה הקודמת: נדמה כי הכדורגל הפוליטי סיים את דרכו.

מהלך זה התרחש בחלל שהתרוקן והתמלא: החלל שהותיר אובדן הדומיננטיות של הפוליטיקה בישראל התמלא בדומיננטיות של הכלכלה. באופן ספציפי יותר, היחלשות הגורמים הפוליטיים בישראל, במיוחד ההסתדרות שאיבדה את הסקטור הכלכלי שלה, ונוכחותה הבולטת של פוליטיקה ניאאו-ליברלית בתמיכת הממשלה בראשות הליכוד, הביאו לידי הפחתה רבה בכוחם הכלכלי והפוליטי של מרכזי הספורט הארציים שניזונו עד כה מהפטרוניים הפוליטיים שלהם. עכשיו הם כבר אינם יכולים לפטם את מועדונייהם במשאבים. נוכחותו של שוק פנימי (בין מועדונים ישראלים) וחיצוני (בין מועדונים ישראלים וזרים) הולך ומתעצם. כעת מרכז העניינים נמצא במועדון המסוים, והוא זה שצריך לקיים את עצמו כי אחרת ייכחד. גם האוהדים ערים לכך, וזהותם-נאמנותם מוטבעות במועדון 'שלהם', לעיתים אף יותר מאשר בנבחרת הלאומית.

מצב ה'שוק' מסמן עתה יותר מכול את ההתמסחרות של הכדורגל הישראלי. הלכה למעשה, מועדוני כדורגל של הפועל מכבי ובית"ר נמסרו לניהולם של אנשים פרטיים ללא שיוך פוליטי מוצהר. זה החל בשנת 1992, כאשר מועצת אגודת מכבי חיפה החליטה להעביר לידי יעקב שחר את תפעול המועדון. מועדונים אחרים הלכו בעקבותיו של מועדון מכבי חיפה. חלקם עברו לניהולם של אנשים פרטיים, חלקם הפכו ל'עירוניים' – בניהולן של עיריות מקומיות. בתוך זמן לא רב עברו כל מועדוני הליגה הבכירה (הלאומית) לניהול של ידיים פרטיות או של עיריות. השם הגנרי של המועדון נשמר, אך למעשה לא הייתה לו שום משמעות מעשית. בעצם מדובר בהפרטה: הניהול הועבר לידי אנשים פרטיים (אזרחים ישראלים וגם כאלה שאינם אזרחים) והפך למעשה לבעלות: כל מה שנעשה במועדון הכדורגל – בעיקר גיוס משאבים – נקבע באופן מוחלט על ידי מי שקיבל את ניהולו.

מדיניותה של ההתאחדות לכדורגל הותאמה (בעצם נאלצה להתאים) למציאות. השוק הכלכלי היה למחונן של הכדורגל הישראלי על כמעט כל מרכיביו. בלית ברירה הכירה ההתאחדות דה-פקטו ואחר כך דה-יורה בשינוי הניהול-בעלות של מועדוני כדורגל. שחקני הכדורגל – בעיקר בשתי הליגות הבכורות, היו למקצוענים ממש. שחקנים ישראלים משחקים בכל מקום מחוץ לישראל בהתאם לביקוש שלהם בשוק השחקנים. גם שחקנים זרים יובאו לליגה הישראלית: בעונת 1989-1990 אישרה ההתאחדות לכדורגל את שיתופם שני שחקנים זרים במשחקים של מועדון כדורגל ישראלי. מספר זה עלה עד לאפשרות של רכישת שישה שחקנים כאשר רק לחמישה מותר לשחק בו-בזמן. מחירם, קרי, שכרם נקבע על פי הביקוש בשוק. מאז ואילך ברור לכול כי 'שם המשחק' הוא ממון: מועדון כדורגל שמשאביו דלים יחסית עלול למצוא עצמו נאבק מפני ירידה, יורד לליגה נמוכה יותר ואפשר שגם מתכלה, ואין כבעבר גוף פוליטי שימנע זאת.

אף-על-פי כן, הפוליטיקה לא נכחדה אלא הצטנעה ושינתה את התנהגותה. המבנה המוסדי של ההתאחדות לכדורגל והגורמים המאיישים אותה נותרו כבעבר: אחת לארבע שנים האסיפה של נציגי המועדונים בוחרת את מוסדות ההתאחדות ואת

יושב הראש שלה. עדיין יש למרכזי הספורט של הפועל של מכבי ושל בית"ר השפעה על ההתאחדות הזו, אך שיוכם וגיבויים מאחד מן הארגונים הפוליטיים בישראל מוטלים לא אחת בספק. הייחוס של המרכזים האלה למחנות הפוליטיים בישראל הוא יותר נוסטלגי מאשר ממשי. גם הייחוס של המועדונים החברים בהתאחדות (ישנם כאלף כאלה) לאחד מן המרכזים הוא אינסטרומנטלי – לצורכי פוליטיקה פנימית, למשל, הבחירות למוסדות ההתאחדות. מדי פעם, כשעולה הצורך נחצים "גבולות": נציגי הפועל חוברים לנציגי מכבי כדי לתמוך במועמד מסוים לשמש כיושב הראש: "מכבי ישראל הגישה את רשימת 11 להנהלת ההתאחדות לכדורגל [...] רשימה משותפת עם מרכזי הפועל ובית"ר [...] שינו זוארץ מועמד מוסכם לתפקיד יושב הראש". שיתוף פעולה זה, גם אם נקודתי ואינסטרומנטלי, משקף באופן המייתר פרשנות את השינוי הדרמטי שחל בפוליטיזציה של הכדורגל הישראלי: את הפוליטיקה אכסנו הבעלים של מועדוני הכדורגל על המדף. כאשר היא נדרשת להם הם מורידים אותה נושפים ממנה את האבק, ולאחר השימוש הם שבים ומאכסנים אותה.⁵

נוסטלגיה פוליטית אינה הולכת לאיבוד: שני מועדוני כדורגל, הפועל תל אביב ובית"ר ירושלים, נתפסים (עדיין) בעיני הציבור, במיוחד בקרב חלק נכבד מקהל אוהדיהם, כמועדונים עם ייחוס פוליטי. ליחסים שבין שני מועדונים אלה יש היסטוריה ארוכה: הפועל תל אביב נחשבה לקבוצת הדגל של הפועל, כלומר, הסתדרות, כלומר, מפא"י. בית"ר ירושלים, שנטלה לפני שנים את ההובלה מבית"ר תל אביב, נחשבה לקבוצת הדגל של בית"ר, קרי, חירות, קרי, כיום הליכוד. שני המועדונים הללו נשארו צבועים בצבעים פוליטיים שלא דחו. לאמיתו של דבר, הפוליטיקה אינה מיוחסת כמו בעבר למועדון, אלא לאוהדים שגם הרכבם הפנימי אינו הומוגני כבעבר: קהל הפועל תל אביב כולל ימניים, וקהל בית"ר ירושלים כולל שמאליים. בכל זאת, כמעט בכל מפגש בין שני מועדונים אלה יעולה מן האוב' הפוליטיקה הישנה כאילו כלום לא קרה. אך הפעם התערבותה מצומצמת, מקושרת לאירועים או למתחים הווייתיים, כמו למשל, היחסים בין יהודים לערבים במדינת ישראל (ראו למשל הסיפור של הפועל טייבה וזה של מועדון הכדורגל 'סחנין') בסך הכול, לפוליטיקה של הכדורגל אין עוד משפחה כבעבר, אבל היא טרם יתלתה את הנעליים.

קווי בונז? מי הנהנה? מסקירה היסטורית של הכדורגל הישראלי החל מיום היוולדו ניתן להסיק כי התשובה תלויה מצב של הסביבה הפוליטית-כלכלית שבה הכדורגל הישראלי עוגן. כאשר הייתה הפוליטיקה דומיננטית במבנה, היא הייתה אחד מן הנהנים הראשיים, ולעיתים אף יותר מן הכדורגל עצמו. כך או אחרת, הפוליטיקה הכתיבה את התנהגותו של המשחק הזה, החל מזו של מוסדותיו, ולעיתים אף את המתרחש ביציעים ובשדה המשחק עצמו.

מעורבות של פוליטיקה בכדורגל מוכרת היטב מהספרות הרלוונטית שמעט ממנה הוזכר במאמר זה. במדינת ישראל, בשל מעמדה הדומיננטי של הפוליטיקה בהקשר של כמעט כל תחום, 'התמזגותה' עם משחק הכדורגל קיבלה ביטוי עצים

⁵ כך למשל, אפשר שבעלי מועדונים מסוימים יפנו לשר הספורט כדי שיתקין תקנות למניעת אלימות או יסייע בגיוס תקציבים עבור המועדון המסוים, או יתקן תקנות מסוימות שיקלו על המועדונים (One. 09.08. 2023).

יחסית: למעט חברות בעלות משטר סמכותני, המעורבות של מדינת ישראל היא אירוע קיצוני ביחס למדינות דומות אחרות.

וכאשר הכלכלה היא הדומיננטית במבנה, הנהנה העיקרי הוא הכדורגל – אל נכון מועדון הכדורגל – וממילא גם מנהליו. הדירקטורים החדשים של מועדון הכדורגל מבקשים להיות הגורם הקובע את אופיו ואת התנהגותו של המועדון, בין השאר את יחסיו עם גורמים בעלי ממון, בין שהם מקומיים ובין שהם זרים. כאמור בעלים או ממנים זרים מעורבים בניהול המועדון או בתמיכה ממונית. ראו למשל, דניאל יאמר במכבי נתניה, ואת מעורבותה הממונית של קטר ביבני סחנין. שם המשחק הוא משאבים כלכליים, וזיקות פוליטיות עלולות בלשון המעטה להקשות על הבעלים את השגתם של משאבים אלה.

על כן, כאשר הכלכלה הישראלית היא הדומיננטית במבנה, מעורבותה של הפוליטיקה מצטמצמת. המועדון (אל נכון הדירקטורים של המועדון) משתדל להתחמק ממנה מחשש שהיא עלולה להזיק ליחסיו עם קהל האוהדים שהיה (גם) לגורם כלכלי משמעותי. עם זאת, בהקשר הדוק למדי למתחים המתרחשים בחברה הישראלית, הפוליטיקה מדי פעם קמה מיספסל המחליפים ושבה בעוצמה זו או אחרת לישחק במגרש הכדורגל. אומנם לא באותה עוצמה כבעבר, אבל היא עדיין נוכחת בכדורגל הישראלי.

אין זה סוף פסוק: גם מקרה המבחן של הכדורגל הישראלי מאשר כי הדרישה להפרדה בין פוליטיקה לכדורגל איננה עומדת במבחן. הפוליטיקה אינה רוצה ואינה יכולה לוותר, הכדורגל חש להסתייע בה על פי צורך מידי. בפרפרזה על המשפט הפותח את המאמר הזה ייאמר כך: 'הפרדה בין הפוליטיקה הישראלית לבין משחק הכדורגל משולה להוצאת הקיץ מישראל'.

מקורות

- אהרוני, יי (2001). *הכלכלה הפוליטית בישראל*. עם עובד.
- בן פורת, אי (2002). *ממשחק לסחורה, הכדורגל הישראלי 1948-1999*. המרכז למורשת בן גוריון.
- בן פורת, אי (2007). *כדורגל ולאומיות*. רסלינג.
- בן פורת, אי (2016). אלימות בכדורגל: מצורע נושא בשורה. *סוציולוגיה ישראלית*, 17(2), 52-71.
- בן פורת, אי (2020). *אמרו שהיה כאן חלום נהדר*. פרדס.
- ברעם, חי (2004). *אדום צהוב שחור*. ספרית מעריב.
- גולדשטיין, יי (2002). המעורבות הפוליטית של 'הפועלי', פרשת 'איגוד הסדרן'. בתוך חי קאופמן וחי חגי (עורכים), *תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים* (עמ' 129-158). יד בן צבי ומכון וינגייט.
- הויזנגה, יי (1984). *האדם המשחק*. מוסד ביאליק.
- הורביץ, די (1975). *חיים במוקד*. מסדה.
- טרהובן, פי (2017). 'שיכרון חושים ופשיזם': אליפות העולם באיטליה 1934. בתוך מ' צימרמן (עורך), *דת השרירים, ספורט לאומיות ויהדות* (עמ' 39-70). כרמל.
- כרמי אי (2019). *העסקונה*. המכללה האקדמית בווינגייט.
- כרמי, אי ובן פורת, אי (2022). 'יורדים מן המגרש': על כדורגלנים יורדים בשני העשורים הראשונים של מדינת ישראל. *קתדרה*, 180, 115-144.
- פוייר, פי (2004). העולם על פי הכדורגל, תל אביב. מטר.
- פורת, יי ולרר, מי (1998). *ספורט 50*. ספרית מעריב.
- קאופמן, חי (2002). 'מכבי' מול 'הפועלי' - היווצרותו של הפילוג הפוליטי בספורט הישראלי. בתוך חי קאופמן וחי חריף (עורכים), *תרבות הגוף והספורט הישראלי במאה העשרים* (עמ' 89-112). יד בן צבי ומכון וינגייט.
- קופר, סי (2002). *כדורגל נגד האויב*. חרגול.

קרונזון, י' (2020). *כי מנגד תראה*. עם עובד.

קרמפף, א' (2015). *המקורות הלאומיים של כלכלת השוק*. מאגנס.

רזניק, ש' (2002). אגודת הספורט בית"ר: ספורט ופוליטיקה בחברה מפולגת. בתוך ח' קאופמן וח' חריף (עורכים), *תרבות הגוף והספורט הישראלי במאה העשרים* (עמ' 159-182). יד בן צבי ומכון וינגייט.

רייצר, ג' (2006). *תיאוריות סוציולוגיות מודרניות*. האוניברסיטה הפתוחה.

Almond, G., & Dalton, R. (1992). *Comparative political today: A world view*. Harper and Collins.

Answorth, C. (1971). Sport as symbolic dialogue. In E. Dunning (Ed.). *The sociology of sport: Selected reading* (chapter 3). Routledge.

Banfield, E. (2003). *Political influence*. Routledge.

Ben Porat, G., & Ben Porat, A. (2004). (Un)Bounded soccer, globalization and localization of the game in Israel. *International Review for the Sociology of Sport*, 34(4), 236- 421.

Birley, D. (1993). *Sport and the making of Britain, Manchester*. Manchester University Press.

Dunning, E., & Sheard, K. (1979). *Barbarian and gentlema*. Oxford University Press.

Garcia, G., Ponzetto, G. A. M., & Ventura, J. (2022). Globalization and political structure. *Journal of European Economic Association*, 20(3), 131-171.

Goldblatt, D. (2006). *The ball is round*. Riverhead Books.

Galeano E. (1997). *Football - In sun and shadow*. Forth Estate.

Goulstone, J. (2000). The working-class origin of football. *The International Journal of the History of Sport*, 17, 135-143.

Giulianotti, R., & Robertson, R. (2004). The globalization of football: A study in the glocalization of 'serious life'. *The British Journal of Sociology*, 55(4), 545-568.

-
- Guttmann, A. (1978). *From ritual to record*. Columbia University Press.
- Hobsbawm, E. (1990). *Nation and nationalism since 1870*. Cambridge University Press.
- Kuhn, G. (2011). *Soccer vs. the state*. PM Press.
- Lasswel, H. (2011). *Politics: Who gets what, how*. Literary Licensing.
- Lincoln, A. (Ed.). (1993). *The changing politics of sport*. Manchester University Press.
- Mangan, A. (1998). *The games ethic and imperialism*. Frank Cass.
- Mason, T. (1995). *Passion of the people*: Verso.
- Prezeworski, A. (1985). *Capitalism and social democracy*. Cambridge University Press.
- Sanders, R. (2009). *Beastly Fury*. Bantam Books.
- Sugden, J., & Tomlinson, A. (1998). *FIFA and the contest for the world football*. Polity Press.